

BINDMÖSSORNA PÅ BRAGES DRÄKTMUSEUM

Ett föremålsbaserat perspektiv på allmogekvinnans huvudbonad

Artikeln presenterar bindmössorna på Brages dräktmuseum och tillverkningen och användningen av bindmössor hos allmogekvinnor på 1700- och 1800-talen. På vilket sätt bidrar Brages bindmössamling till helhetsbilden av den finlandssvenska allmogekvinnans huvudbonad?¹

Folkdräkter

Återupplivandet av folkdräkten inleddes på 1880-talet i Finska Handarbetsvänners regi.² Föreningen Brage grundades 1906 för vård och främjande av finlandssvensk folkkultur.³ I början fanns det ett behov av folkdräkter för föreningens danslag, spelmän och sångare. Det systematiska dräktarbetet inleddes då dräktmuseet grundades 1921 och de första allmänna bygdedräktsmötena hölls 1922–1923. Folkdräkten är rekonstruerad efter de festdräkter som allmogen använde på 1700- och 1800-talet. Folkdräkterna baserar sig på de förlagor som finns i museerna, men även på övrigt källmaterial. Folkdräkten är en festdräkt nu såsom den också var hos allmogen på 1800-talet.

Brages dräktmuseum hör starkt ihop med Brages dräktbyrå som ansvarar för de finlandssvenska folkdräkterna. Museet har en viktig uppgift i att bevara de föremål som ligger som förebild för de rekonstruerade finlandssvenska folkdräkterna. År 2018 utgavs en katalog över föremålen i samlingen⁴ och 2021 publicerades katalogen i digital form⁵. Största delen av föremålen är insamlade av magister Yngvar Heikel på 1920-talet.⁶ Samlingen består av 410 katalogiserade föremål. Sammanlagt, 98 föremål finns bevarade i bindmössamlingen. (Bild 1.) Insamlingsresor och insamlade föremål påverkades av slumpen. Heikels anteckningar är noggranna och många av mössorna har kompletta uppgifter men inte alla.

Bild 1. Bindmössor på Brages dräktmuseum. Foto: Laura Mendelin, Föreningen Brage.

Bindmössan

Bindmössan är en hård huvudbonad där en papperstomme bekläs med vanligen sidentyg. Till bindmössan hör en rosett och ett stycke av spets. På grund av spetsstycket kallas bindmössan även för styckemössa. I Brages dokument förekommer ofta benämningen *styckomössa*, vilket är en ihopskrivning av *styk o. (och) mössa*. I östra Nyland har man även använt begreppet *Stockholmsmössa*, då mössorna köptes från Stockholm. *Tykkimyssy* (fi.) är en översättning av svenskans styckemössa. Även *koppamyssy* och *pinnimyssy*, som härstammar från svenskans bindmössa, har använts.⁷

Bindmössor är bevarade i stora mängder i museerna, för de var den allmänaste huvudbonaden bland allmogekvinnorna på 1800-talet. Bindmössan användes först av kvinnor inom de högre stånden. På 1700-talet började borgarfruar, prästfruar och pigor använda hårda bindmössor. Då bindmössorna blev omoderna bland de högre stånden kunde tjänarinnorna få en sådan i gåva av dem de arbetade för.⁸ Allmogen anammade bruket av bindmössan via borgarna, hantverkarna och tjänarinnorna. I sydvästra Finland använde allmogekvinnorna bindmössor redan på 1700-talet. Bindmössan spred sig nästan i hela landet ända till norra Österbotten, men inte till Karelska näset eller de ortodoxa orterna.

I slutet av 1700-talet fick allmogen använda färggranna silkestyger enbart i bindmössorna och i sidendukarna. Man föredrog blommiga sidentyger såsom broscherat silke.⁹ Skickliga mössmakare tillverkade bindmössorna. Enligt

etnografen U. T. Sirelius tillverkade även högreståndskvinnor bindmössor till allmogen.¹⁰ Köpmännen levererade mösskuponger, dvs. mösstycken, från Stockholms parthandlare runtom i landet.¹¹ De flesta var broscherade, dvs. med sidengarn trädde sidentyger. De flesta av de yrkesmässigt broderade mössorna hör till den period då mössorna endast användes av allmogen.¹² Tamburbroderiet utfördes med virknål. De vanligaste mönstren var olika slags blad och stjärkar med knoppar och blommor.

Bindmössamlingen

Brages bindmössamling studerades i skribentens pro gradu från år 2020.¹³ Syftet med studien var att få tilläggs kunskap om bindmössorna i den finlands-svenska dräktkulturen samt ny information om material och tillverkningen av bindmössor i allmänhet och särskilt gällande metallbroderade bindmössor. En signifikansanalys¹⁴ gjordes på basis av de katalogiserade uppgifterna och fotografierna. Signifikansanalysmetoden är avsedd för objekt och fenomen för att utvärdera deras betydelse, signifikans. Den har utvecklats för museer för att de bättre kan lagra, hantera och utnyttja sina samlingar. Ur ett hantverks-perspektiv undersöktes hur mössorna är uppbyggda och hur de kan tillverkas med de material och den kunskap vi nu har.

Bindmössamlingen är mångsidig, förutom de tre huvudtyperna (1. liten med rak framkant, 2. medelstor med hjärtformad framkant och 3. stor med rak framkant) finns dessutom nio stora hjärtformade mössor från Östnyland, sju mössor med Närpesfasen, en av Vöråmodell.

Det finns 97 bindmössor kvar i samlingen, samt ett metallbroderat sidentygstycke (Tabell 1). 43 mössor är av slät sidensatin, 25 mössor är av mönster-

Siden	Slät	Mönstrad	Broderad	Broscherad	Rynkad	Totalt
svart	23	2	1	1		27
vit/ljus	4	8	8	1	1	22
ljusgrön/grön	13	6	1	1		21
blå/turkos	2	7				9
röd/ljusröd	1	1	8	1		11
lila		1	2	1		4
	43	25	20	5	1	94
Kattun						4

Tabell 1. Bindmössornas färg, material och dekoration.

vävt och fem av broscherat siden. Av de broderade mössorna är en del broderade med en färg, en del med många färger och några med metallbroderier. 33 av sidenmössorna var hjärtformade av olika slag, så även det metallbroderade ljusa tygstycket. Hjärtformad betyder att framkanten har en snibb och således bildar en hjärtform. De fyra kattunsmössorna är alla hjärtformade, två av Närpesfason och två stora mössor från Pyttis.

Den metallbroderade mössan

I överflödsförordningarna från 1793 krävde man att guld- och silverbroderierna måste förbjudas och ersättas av enfärgade tamburbroderier.¹⁵ Metallbroderade mössor har ändå förekommit, i Finlands nationalmuseum finns flera sådana mössor från 1800-talet.¹⁶ I Brages dräktmuseum finns ett metallbroderat mösstycke, A282, från Pedersöretrakten som använts till en Munsaladräkt. Mikroskopbilder och metallanalys av det metallbroderade tygstycket gav detaljerad information som kunde tillämpas för att tillverka en ny bindmössa utgående från tygstycket (Bild 2 a och b).

Bindmössan som kulturarv

Genom att lyfta fram föremål och hantverkskunskap som ett kulturarv ger man det nytt liv och synlighet. Via studier av bindmössor i museernas samlingar har man fr.o.m. 1970–1980-talet kunnat återuppliva tillverkningen av bindmössorna. Numera är tillverkningen av folkdräkt upptagen i Finlands nationella lista över immateriellt kulturarv.¹⁷

Bindmössamlingen öppnar en intressant väg in i allmogekvinnans liv, kläder och framförallt bindmössans betydelse. Tillverkningen av en bindmössa är ett tidskrävande hantverk som kräver skicklighet i allt från tillverkningen av pappersstommen, broderingen och slutligen monteringen. Samlingen ger en bra helhetsbild av bindmösskulturen i Svenskfinland bland allmogen på 1700–1800-talet. Dock omfattar inte bindmössamlingen hela Svenskfinland, så för en mera komplett bild av helheten borde även lokala museers samlingar studeras. Samlingen representerar i stort sett alla modeller som även återfinns i Nationalmuseets samlingar.¹⁸

Mössorna är en bit av ett bevarat kulturarv. Hela samlandet och grundandet av Brages dräktmuseum utgick från ett behov att bevara det kulturarv som höll på att försvinna i början av 1900-talet. Än idag kan man beundra mössornas skönhet som även vittnar om den otroliga hantverksskicklighet som utövats. Bindmössorna som en samling är i idealtillstånd. Det finns ex-

Bild 2 a) Tygstycke A282 i Brages dräktmuseum. b) Metallbroderad mössa till Munsaladräkten. Tillverkad av Maria Lindén. Foto: Laura Mendelin, Föreningen Brage.

emplar som är i perfekt skick för att ställas ut, men även de sönndriga mössorna ger mycket information om material och tekniker. De är ett bra tillägg i samlingen speciellt med tanke på forskning.

Ämnesord: folkdräkter, huvudbonader, styckemössor, broderi

TIIVISTELMÄ

Tykkimyssyt Bragen pukumuseossa: esinetutkimus kansannaisen päähineestä

Artikkelissa esitellään Bragen pukumuseon tykkimyssykokoelma. Tykkimyssy on kovitettu, silkkikankaalla päällystetty naisen päähine, johon kuuluu tärkäty pitsi ja rusetti. Tykkimyssy-nimitys tulee ruotsinkielisestä sanasta styckemössa. Bragen pukumuseossa on 97 myssyä sekä yksi metallikirjottu silkkipala. Tarkoituksena oli selvittää tykkimyssyn käyttöä osana kansannaisen pukeutumista 1700–1800-luvuilla. Merkitysanalyysi tehtiin museon luettelotietojen ja valokuvien perusteella. Tykkimyssykokoelma avasi mielenkiintoisen näkökulman kansannaisten elämään ja pukeutumiseen osoitti, kuinka tärkeä osa pukeutumista tykkimyssy on ollut. Tykkimyssyn valmistus on aikaa vievä käsityö. Mikroskooppi-

kuvat ja metallikirjaillun kankaan analyysi antoivat yksityiskohtaista tietoa, jota hyödynnettiin Munsalan kansallispuvun tykkimyssyn valmistuksessa.

ABSTRACT

Traditional Finnish Stiffened Caps at the Brage Costumes Museum: An Object-Focused Perspective of the Peasant Woman's Headdress

The aim of the study was to evaluate the collections of stiffened caps at the Brage costumes museum and to deepen the knowledge of the manufacture and use of caps by peasant women in the 18th and 19th centuries. A significance analysis was executed based on the catalogued data and photographs. The stiffened cap has a paper frame, which is usually covered with silk fabric. The cap includes a ribbon bow and a lace trim. Caps with such a lace trim are called styckemössa in Swedish and tykkimyssy in Finnish. There are 97 stiffened caps at the Brage costumes museum, as well as a silk piece with gold and sequin embroidery. The cap collection opened an interesting path into the life and attire of peasant women, and above all into the importance of the stiffened cap. The manufacture of a stiffened cap is a time-consuming craft that requires skill. The micrographs and the analysis of the metal embroidered fabric provided detailed information that was utilized in the manufacture a new cap for the Munsala traditional costume.

Noter

- 1 Denna översiktartikel är baserat på författarens pro gradu -avhandling. Se Lindén 2020.
- 2 Lönnqvist 1991, 99.
- 3 Appelgren et al. 2008.
- 4 Brages dräktmuseum 2018.
- 5 <https://brage.fi/sve/draktbyra/draktbyran/museum/> Läst 13.10.2021.
- 6 Heikel 1986.
- 7 Kaukonen 1985, 64.
- 8 Lönnqvist 1979.
- 9 Lehtinen & Sihvo 2005, 106.
- 10 Sirelius 1990, 64–68.
- 11 Stavenow-Hidemark & Nyberg 2015.
- 12 Pylkkänen 1982, 282.
- 13 Lindén 2020.
- 14 Häyhä et al. 2015.
- 15 Pylkkänen 1982.
- 16 Sirelius 1990, 67, 87.
- 17 https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Kansallispuvun_valmistaminen. Läst 13.10.2021.
- 18 Lehtinen & Sihvo 2005.

Bibliografi och litteratur

Lärdomsprov

Lindén, Maria 2020. *Bindmössorna på Brages dräktmuseum: ett föremålsbaserat perspektiv på allmogekvinnans huvudbonad*. Pro gradu. Slöjdetenskap, Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202009094049>. Läst 13.10.2020.

Webbkällor

<https://brage.fi/sve/draktbyra/draktbyran/museum/>. Läst 13.10.2021.

https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Kansallispuvun_valmistaminen. Läst 13.10.2021.

Litteratur

Appelgren, Kari, Grönlund, Karin, Häggblom, Margareta, Lönnqvist, Bo, Schulman, Maria & Vuori, Gunilla 2008. *Finlandssvenska dräktboken*. Brages sektion för bygdedräkter. Helsingfors, Schildts.

Brages dräktmuseum, katalog av Yngvar Heikel, 2018. Brages Årsskrift 2014–2018. Helsingfors, Föreningen Brage.

Heikel, Yngvar 1986. *På forskningsresor i svenskbygden*. Brages Årsskrift 1974–1986. Borgå, Tryckeri och Tidnings Ab.

Häyhä, Heikki, Jantunen, Sari & Paaskoski, Leena 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. <https://www.museoliitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>. Läst 13.10.2021.

Kaukonen, Toini-Inkeri 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo, WSOY.

Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko 2005. *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin*. Helsingfors, Museiverket.

Lönnqvist, Bo 1979. *Kansanpuku ja kansallispuvu*. Helsinki, Otava.

Lönnqvist, Bo 1991. *Folkkulturens skepnader. Till folkdräktens genealogi*. Helsingfors, Schildts.

Pylkkänen, Riitta 1982. *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Finska fornminnesföreningens tidskrift. 84. Helsingfors, Finska fornminnesföreningen.

Sirelius, U. T. 1900. *Suomen kansanpukujen historia*. (Jäljennöspainos) Helsinki, Kansallisteos.

Stavenow-Hidemark, Elisabet & Nyberg Klas, 2015. *Från kläde till silkesflor: Textilprover från 1700-talets svenska fabriker*. Stockholm, Kulturhistoriska Bokförlaget.